

INTRODUCCIÓ A LA SOCIOLOGIA

**Júlia TORRES CANELA
Ramon ALCOBERRO PERICAY**

Unitat 3 – Mètodes de la sociologia

- **Què pretén un mètode sociològic?**
- **Consisteix la sociologia a fer enquestes i a comparar estadístiques?**
- **Com treballa un sociòleg? Les quatre passes de l'anàlisi sociològica**
- **Els elements mínims d'un estudi sociològic**
- **Els principals mètodes que s'usen en investigació sociològica**
- **Enquestes**
- **Treball de camp o observació participant**
- **Investigació documental**
- **Experiment social**

3.1 – Què pretén un mètode sociològic?

Un mètode en grec és un "camí". En el seu ús més corrent, la paraula "mètode" designa les tècniques d'observació social i d'anàlisi de les dades. Però el mètode engloba moltes més coses que la pura observació i l'anàlisi, perquè de fet la forma de "caminar" marca molt: "mirar" les dades condiona la forma de "veure-les", és a dir, la forma de valorar-les i de fer-les significatives. Un mètode fa significatives unes dades i insignificants unes altres, alhora que educa la mirada del sociòleg i fomenta aspectes concrets de la seva imaginació sociològica.

El mètode en sociologia té tres objectius:

- 1.- **Observa i descriu** elements significatius dins un conjunt de fets.
- 2.- **Explica** –sobre tot– per què unes determinades dades són significatives i altres no ho són, en funció d'uns determinats interessos o perspectives.
- 3.- **Preveu i interpreta** l'evolució d'unes determinades dades i, en aquest sentit orienta l'acció.

El mètode sociològic, com tots els mètodes científics busca explicar les coses o, com es diu en l'ofici, busca **factors de causalitat**, com a mínim en sentit estadístic. Una causa "c" és un fenomen que tendeix estadísticament a afavorir l'aparició d'un efecte "e". **Però en sociologia les anàlisis són "multicausals"**. Habitualment tot fenomen social es pot explicar per més d'una causa i, estrictament, els debats en sociologia es deuen a la diferent valoració que fan unes o altres escoles sobre la diversitat de causes.

L'instrumental bàsic de la sociologia és quantitatiu: la sociologia fa ús dels diversos tipus d'estadístiques i de la matemàtica. Però un cop es disposa de dades matemàtiques compulsades, cal una interpretació qualitativa de les dades.

En sociologia es tracta de saber "què passa" (quantitativament) i això s'aconsegueix per enquestes, anàlisis de sondatges, quadres estadístics comparatius, etc. Però en un segon moment es tracta de saber "per què passa" i això fa necessària "imaginació sociològica" que no fa només descripció sinó interpretació de fets. Un mètode sociològic és, doncs, l'eina que ens permet explicar què passa i per què passa de la manera més senzilla i eficaç possible i –com els mètodes de qualsevol ciència –ha de ser compatible amb l'experiència i falsable per ella.

3.1.1.- Consisteix la sociologia a fer enquestes i a comparar estadístiques?

L'escola funcionalista americana va insistir molt en l'objectivitat dels mètodes estadístics però això no és tan fàcil de justificar conceptualment. Cal desemmascarar la hipòtesi segons la qual només l'aparell estadístic garanteix la científicitat d'una teoria. O en altres paraules: no tenir aparell estadístic desacredita d'entrada una teoria, però tenir-ne no l'acredita. Al món hi ha piles d'estadístiques perfectament inútils, tot i que les seves dades siguin correctes.

Com es diu sovint en acudit: "en sociologia hi ha veritats, mentides i estadístiques" (que no són ni veritat, ni mentida). Per exemple: si jo em menjo dos pollastres i tu no

en menges cap, estadísticament n'hem menjat un cadascú. Algunes estadístiques impliquen falsificacions molt grolleres de la realitat: per ex., els Emirats Àrabs Units no són el país més ric del món, sinó el país d'on procedeixen algunes de les famílies més riques del món (que no és el mateix). De vegades, els partits polítics i les grans empreses usen enquestes amb la finalitat de confirmar –i donar publicitat– al que ja saben o al que ja volen prèviament. Això s'anomena "cuinar" l'enquesta.

Una forma elemental de "cuina" és atribuir els indecisos davant una qüestió (els famosos "no sap / no contesta") a l'opció que ens interessa. També es pot "filtrar" l'enquesta fent les preguntes d'una determinada manera (per exemple, amb redaccions tipus: "Està vostè d'acord en què és inacceptable...". Sovint cal molt valor moral per a respondre quelcom diferent a allò que vol l'hàbil enquestador).

Suposar que no es pot parlar sobre fets socials o antropològics sense haver fet treball de camp pot caure en la més profunda misèria moral. Així, suposar que només pot parlar sobre el sadomasoquisme sobre els camps de concentració nazis sense haver fet treball de camp seria ridícul, perquè la mirada moral revela moltes més coses (i molt més profundes) que els números freds.

Algunes de les principals crítiques que s'han fet a l'ús i abús d'enquestes son les següents

- Que es facin –o no– estadístiques i sondeigs sobre determinats temes (per exemple sobre opcions religioses o sexuals) és una qüestió profundament ideològica. Haver de fer enquestes i sondeigs sobre determinats temes (violència de gènere, p.ex.) el que demostra és una gran misèria moral, perquè és sotmetre a opinió temes que són de fonamentació mateixa del sistema democràtic (el valor de la igualtat, en l'ex. anterior).
- Algunes legislacions prohibeixen fer determinades enquestes (per ex., electorals) precisament per a respectar la llibertat personal dels individus que es podrien veure influïts en el seu comportament social per una enquesta i actuar mimèticament. Els sondeigs manipulen la lliure decisió de les minories.
- Els sondeigs i enquestes no són mai perfectament objectius: només el fet de passar-les a una determinada mostra de població ja les pot manipular. I el tipus de preguntes que es fa predisposa sovint a respondre d'una o altra manera.
- Cal tenir present que no sempre és possible fer sondeigs i enquestes: quan un grup és molt petit no té sentit fer-ne perquè un petit canvi d'un dels subjectes investigats distorsiona els resultats. Aquest seria el cas dels estudis sobre grups juvenils, sobre algunes minories etc.

3.1.2.- Com treballa un sociòleg? Les quatre passes de l'anàlisi sociològica.

Prèviament a fer sondeigs i enquestes, i fins i tot en el cas que no sigui possible fer-ne, hi haurà quatre moments en l'anàlisi sociològica. **Tot sociòleg davant un problema nou fa bàsicament quatre passes:**

1.- Proposa una hipòtesi d'investigació.

2.- Construeix un pla per tal d'observar la hipòtesi.

3.- Elabora variables que permetin validar o falsar la hipòtesi.

4.- Analitza les relacions entre variables.

Això implica exercir activament la imaginació sociològica, però també –i sobretot– esbrinar si algunes idees del “sentit comú” poden sobreviure, o no, a la càrrega de la prova. Per exemple: sembla de sentit comú que introduir nova maquinària augmenta l’atur però quan s’observen les dades es veu que no és això, sinó més aviat al contrari.

- Una hipòtesi és una llei o una teoria que cal demostrar (per ex.: la gent vol tenir més fills dels que té realment, els joves veuen massa la televisió, les visites a la presó per part dels familiars ajuden a reinserir els presos...) Sempre té forma condicional. Triar una hipòtesi vol dir sotmetre-la a la prova dels fets. Algunes hipòtesis són “a priori” (p.ex: les crisis econòmiques augmenten el nombre de suïcidis) i, per tant, la seva formulació és clara en canvi, altres demanen un coneixement previ (una mena de “pre-enquesta” anomenada tècnicament: “prenotació”) que només s’assoleix quan prèviament s’ha parlat amb afectats per un tema, es coneix un país, etc.
- El pla per tal d’observar la hipòtesi s’ha de fer posant-la a prova en àmbits diferents (geogràfics, socials, culturals) i veient si efectivament ens ofereix la manera més clara i més fàcil de d’explicar els fets... El pla ha de ser útil per a la verificació. Un pla d’observació implica una “anàlisi de continguts”. Per exemple: cal esbrinar fins a quin punt la pregunta que hem proposat està ben formulada, si hem tingut presents o no altres alternatives de resposta, etc. Per a observar una hipòtesi és molt útil tenir una “població mare” o “grup de contrast”, és a dir un grup que podem descriure molt bé i que tenim ben triat, per a comparar després les seves respostes amb les explicacions que ens donen altres grups sobre el mateix tema.
- Les variables són criteris empírics que permeten verificar unes hipòtesis. Una variable tradueix conceptes a operacions estadístiques i a opcions de recerca clarament definides. Les variables neixen de descomposar un fet social en els seus elements bàsics i mínims. Com que, en general, les teories sociològiques són multicausals, cal especificar molt clarament sobre quines variables operem a l’hora de fer una teoria. Una variable seria, també, un “índex” o un “indicador”. Les variables poden ser de molts tipus diferents; n’hi ha de molt simples (edat, sexe, ingressos econòmics, etc., són variables clares per a establir el consum. Però algunes són pures construccions imaginàries (la “gestió d’una empresa” és una variable molt ambigua), o tenen un component excessivament subjectiu o psicològic (“l’egoisme” com a motiu per a l’acció dels consumidors). Algunes variables s’estableixen com a oposicions entre conceptes (solters/casats – *dinks* [double income no kids]/matrimonis amb fills - catòlics practicants/ catòlics no practicants...). Quan es disposa de grups de vuit o deu variables contrastades i que es poden interrelacionar sense produir resultats absurds o contradictoris, podem parlar amb claredat d’ “indicadors socials”.

L’anàlisi de les relacions entre variables no és una qüestió purament estadística i no es pot confondre una correlació estadística amb una explicació causal. Així ho va establir Durkheim en un estudi clàssic “El Suïcidi”: no és el mateix establir que hi ha més suïcidis en climes freds que suposar que el clima fred és causa de suïcidi. Posem encara un altre exemple: no és el mateix establir que hi ha pocs fills de famílies obreres amb títol de llicenciat universitari que dir que ser fill de família obrera

predisposa a fracassar en la universitat. Raymond Boudon (un sociòleg liberal francès que va tenir grans polèmiques amb Pierre Bourdieu) va defensar que la sociologia per a ser ciència i no pas una pura justificació de prejudicis necessita "anàlisis multivariades"; és a dir que interrelacionin els màxim d'elements possibles.

3.1.3.- Els elements mínims d'un estudi sociològic.

Hi ha 4 elements mínims a considerar en un estudi sociològic

1.- El problema

2.- El concepte

3.- Les dimensions

4.- Els indicadors

- **Un problema** és quelcom que ens interroga i que volem resoldre (per exemple Theodor Adorno es va preguntar quins elements de la personalitat humana ens porten a adherir-nos a un govern autoritari?) La mostra (és a dir, el grup que estudiem) dependrà sempre del problema que ens plantejem.
- **Un concepte** és una noció, un mot, que ens serveix per plantejar el problema (per ex., Adorno parlava de la "personalitat autoritària" (conservadora, xenòfoba, etnocèntrica...) Allò que es mesura en un estudi sociològic és si el concepte serveix per treure l'entellat del problema.
- **Les dimensions** són els àmbits en què es pot plantejar un problema usant el concepte per explicar-lo (per ex.: la por, la repressió sexual, la superstició, la força dels tòpics, l'agressivitat, la mana d'esperit crític...)
- **Els indicadors** són l'expressió numèrica, estadística d'aquestes dimensions i es descobreixen fent qüestionaris i enquestes.

3.1.4.- Els elements mínims d'un estudi sociològic.

L'obtenció de dades primàries és una condició bàsica dels treballs de sociologia. Abans d'establir qualsevol hipòtesi sociològica cal disposar de dades solvents i contrastades sobre un tema per tal de no errar, donant per bones situacions que no existeixen.

Tots els països disposen de la seva base d'estadístiques pròpies, imprescindible per al disseny de qualsevol política pròpia. Per a invertir en escoles, en carreteres o en ajudes a la vellesa cal disposar de dades estadístiques segures. L'Institut d'Estadística de Catalunya fa estudis de manera continuada i diverses planes web que generalment són de consulta pública els divulguen periòdicament. Els censos (que fa l'Estat), els padrons (que fan els municipis) i altres fonts són de consulta imprescindible per a un sociòleg.

3.2 – Els principals mètodes que s'usen en investigació sociològica.

Els principals mètodes que s'usen en la investigació sociològica són quatre: Enquestes, treball de camp (també anomenat "investigació participant"), investigació documental, i experiment social. No és estrany que en sociologia hi hagi diversos mètodes, com hi ha diverses teories; simplement la gran diversitat d'enfocaments i interessos que hi ha el l'anàlisi social, ja explica que els mètodes per

arribar a un determinat coneixement puguin ser molt diversos. Cadascun d'aquests mètodes té avantatges i, alhora, limitacions de manera que cal saber usar-los en funció de les aproximacions que volem o que podem fer al nostre objecte d'estudi.

3.2.1. – Enquestes

Les enquestes són qüestionaris (generalment amb preguntes tancades – si/no/no sap/ no contesta, a-molt probable /b- probable/ c-poc probable/d- molt improbable) **en què es recullen dades de grups molt nombrosos, però estandaritzats i permeten una comparació precisa de les respostes dels qui contesten.** En les enquestes es dóna un qüestionari que cal omplir i se sobreentén la veracitat de les respostes.

El grup al qual es passa l'enquesta s'anomena "**mostra**" i ha de ser estandaritzat; és a dir, ha de respondre a les característiques del conjunt que es vol investigar.

Una enquesta pot fer-se a través d'un investigador, per telèfon o, fins i tot, per Internet

Les enquestes per a ser significatives han de complir determinades característiques:

- **Les preguntes han de ser clares i comprensibles per a l'investigador i l'investigat.**
- **Les preguntes no han de tenir respostes implícites** (p. ex.; que opina vostè d'aquest impresentable que fa de president, o d'aquest programa de Tele5 tan collunut?, no serien preguntes assumibles per un sociòleg).
- **El grup que s'investiga ("mostra"), ha de ser representatiu del que es vol analitzar i estar triat amb criteris aleatoris** (a l'atzar) **però també d'equilibri respecte a les característiques del grup que es vol conèixer** (p. ex., no ha d'estar sobrecarregat de representants cap grup, ni massa joves, ni massa vells, ni massa dones, ni massa homes, ni massa universitaris, etc).
- **Les preguntes han de tenir respostes breus que faci possible tabular-les.**

Quan l'enquesta és oberta la resposta és qualitativa i més difícil de quantificar.

Els inconvenients o desavantatges de les enquestes són:

1.- que el material que es recull pot ser superficial (p. ex., si acaba de passa alguna cosa molt brutal i la premsa en va plena durant setmanes, les opinions es radicalitzen, si algú acaba de sortir pel la tele avui mateix és més conegut que si va sortir fa quinze dies).

2.- que les enquestes poden respondre a allò que la gent "creu que pensa" i no al que creu en realitat. De vegades els enquestats (no necessàriament ben informats sobre un tema), repeteixen mimèticament les opinions dels líders d'opinió.

3.- que la mostra pot ser petita o no representativa perquè molta gent decideix no respondre. Si molta gent decideix no respondre l'enquesta es pot sospitar que alguna cosa no rutila en la pregunta o en l'ambient social i caldria esbrinar què succeeix. .

3.2.2. – Treball de camp o observació participant

Aquest mètode s'originà en els estudis d'etnologia i després s'ha adaptat a la sociologia. Consisteix a conèixer amb un grup per conèixer-lo interiorment i fins i tot participar en les seves activitats. Cal guanyar-se prèviament la confiança dels membres del grup (i especialment la dels líders del grup o de les persones significatives) per evitar que el col·lectiu "faci comèdia" o digui el que l'investigador vol sentir (recordeu un famós anunci de "fabada Litoral" en què el foraster deia "abuela esta fabada está de muerte!", sense adonar-se que era de pot). Només serveix per a comunitats petites en què no són significatius els models matemàtics (no es pot calcular tants per cent significatius en grups petits!) i es fa difícil destriar informacions bones o dolentes.

El treball de camp és sempre "singular"; serveix per al grup d'estudi però no es pot universalitzar.

També hi ha el perill que l'investigador s'acostumi al grup que investiga, de tal manera que no en sigui gens crític i, per tant, perdi perspectiva (fou el cas de Pierre Clastres en la *Crònica dels indis guaiakis* – l'investigador es va suïcidar en no poder salvar de l'extinció el grup que investigava.)

Un tipus de treball de camp interessant si es fa ben fet són les **històries de vida**, en què a través de transcriure els records d'un membre del grup (sovint un ancià o anciana, un sacerdot, un cap) i també descrivint objectes del seu entorn (l'aixovar de la casa, especialment) es descriu el grup en conjunt.

3.2.3. – Investigació documental

També s'anomena de vegades **microhistòria** i està emparentada amb les històries de vida. Es tracta de recollir els documents que en general els historiadors rebutgen per massa subjectius, per provenir de gent que no tenia una informació completa dels fets, etc. Dóna una visió de les societats molt significativa sobre tot quan prové de "gent sense història". O de "derrotats". L'inconvenient és que sovint s'ha de limitar a uns seixanta o setanta anys abans de la investigació. No es limita als records sinó que inclou documents.

La investigació documental deriva d'una tesi del filòsof Walter Benjamin segons la qual la història dels vençuts és més significativa que la dels vencedors perquè arranca de la misèria humana –i en aquesta misèria hi ha més veritat, que en l'orgull dels vencedors.

Així, per exemple, Antony Ashworth estudiant la vida a les trinxeres durant la 1ª Guerra Mundial va descobrir que els soldats anglesos i els americans es negaren a combatre el dia de Nadal (i fins i tot van organitzar un partit de futbol!) passant per sobre de les ordres rebudes.

Una font molt valuosa per fer investigació documental són els processos judicials, sobretot quan el material és antic (els arxius de la Inquisició espanyola són una mina). Un clàssic d'aquests estudis és Carlo Ginzburg (*El queso y los gusanos*) que va reconstruir la vida d'un pobre home italià que tenia unes curioses idees sobre cosmologia abans de Galileu i que va tenir un procés inquisitorial molt significatiu.

3.2.4. – Experiment social

L'experiment social és el tipus més arriscat d'investigació sociològica i, de fet, només es pot plantejar en situacions molt concretes i sota un control ètic molt estricte per tal d'evitar excessos. **Consisteix a intentar demostrar una hipòtesi social en condicions extremes**, amb un petit grup d'individus molt altament motivats i control total del grup d'estudi i de les seves circumstàncies. Es tracta en definitiva d'obrar amb humans quasi igual com es faria amb ratolins de laboratori.

Els primers experiments socials els va fer l'antropòleg republicà espanyol Vital Aza, exiliat a Mèxic (*La Balsa*) durant la dècada de 1960. Pretenia saber si els humans eren de forma natural inclinats a la col·laboració o a la competència i per això va fer un vaixell de fortuna per travessar l'Atlàntic amb homes i dones dels països enfrontats durant la guerra mundial, en la qual –a més– alguns dels membres de la tripulació havien participat directament. L'experiència va ser un fracàs, amb constants enfrontaments, que Aza intentà minimitzar en les seves publicacions; però sempre ha quedat el dubte de si la causa del fracàs era l'ambient extrem al que s'enfrontaven o la naturalesa humana.

Una circumstància similar l'estudià Philip Zimbardo que organitzà una presó simulada amb estudiants voluntaris que feien el paper de carcellers i de presoners, per tal d'estudiar si el fet d'assumir un rol podia transformar radicalment el seu judici moral. De fet, els estudiants-carcellers es van agafar tan a pit la seva tasca que acabaren torturant els estudiants-presoners i l'experiment es va haver d'interrompre. Però Zimbardo sempre ha considerat que és l'ambient de presó, i no la naturalesa humana, el que havia portat els estudiants a actuar amb autèntic sadisme.

Posteriorment, programes de televisió diversos (tipus "Big Brother") han seguit aquest camí i el més significatiu no és que hi hagi gent disposada a participar-hi (en psicologia es parla de "caràcters narcisistes primaris"), sinó que obtenen grans audiències...

De fet, les respostes dels individus podrien veure's afectades per la situació experimental, és a dir, no se sap si en un experiment social els individus actuen d'una determinada manera perquè creuen que això és el que s'espera d'ells. L'experiment social és poc recomanable metodològicament, a part de poder tenir conseqüències emocionals irreparables per als qui hi participen.